

KATI PARPPEI

“Venäjän vanhin luostari” – miten Valamolle kirjoitettiin historia

Edelleen vallalla olevat mielikuvat Valamon luostarin varhaisvaiheista ovat muodostuneet mitä moninaisimman aineiston pohjalta. Valamon historian koostaminen 1800-luvulla onkin kiintoisa esimerkki menneisyyden “rakentamisesta” ja kirjoitusajankohdan aatteiden ja arvojen heijastumisesta lopputulokseen. Artikkelini pohjautuu Kati Parppein pian ilmestyvään väitöskirjaan.

■ Laatokan Valamon luostari on noussut neuvostoajan jälkeen uuteen kukoistukseen. Saarelle saapuu laivalasteittain matkailijoita ja rakennuksia kunnostetaan. Valamossa kiehtoo paitsi sen sijainti, myös viittaukset luostarin kunniakkaaseen menneisyyteen “Pohjolan Athoksena”.¹ Sitä on väitetty yhdeksi Venäjän vanhimmista luostareista – jopa vanhimmaksi – ja lista Valamossa kilvoitelleista pyhistä miehistä on pitkä.

Kuvaukset luostarin varhaisvaiheista sisältävät kuitenkin paradoksin. Valamon historiasta on säilynyt hyvin vähän tietoja, ja jopa sen perustamisajankohta on ollut hämärän peitossa. Tutkijoiden arviot perustamisajasta ovat vaihdelleet 1100-luvusta 1400-luvulle. Taannoin löydetyn 1500-luvun tekstin mukaan Valamo olisi perustettu 1300- ja 1400-lukujen vaihteessa.² Viittaukset luostarin varhaisvaiheisiin ovat harvassa, verrattain myöhäisiä ja usein ristiriitaisia. Vähäisistä viittauksista huolimatta Valamon historiasta alkoi 1800-luvulla ilmestyä yhä värikkäämpiä ja yksityiskohtaisempia kuvauksia. Esiin nousee kysymys, mistä ne ilmestyivät. Kuka niitä tuotti? Millaista materiaalia niiden koostamiseen käytettiin?

Historiallisen kuvatutkimuksen näkökulma tekee ongelmasta – niukasta lähde-

ateriaalista – kiinnostavan tapaustutkimuksen lähtökohdan. Millainen prosessi on tuottanut kirjoitetun historian paikalle, jonka menneisyydestä ei ole tiedetty juuri mitään? Miten ja miksi mielikuvat Valamon luostarin historiasta muotoutuivat sellaisiksi, jollaisina ne tänäkin päivänä esitetään?

Tapahtumahistorian sijaan kuvatutkija tarkastelee niin kutsuttuja *jaettuja mielikuvia*, joita menneisyyden esityksillä on luotu ja ylläpidetty.³ Koska on liki mahdotonta selvittää yksittäisten ihmisten käsityksiä, jaettujen mielikuvien jäljille päästään tutkimalla materiaalia, jonka voidaan olettaa vaikuttaneen yleisiin käsityksiin tietystä aiheesta.⁴ Valamon tapauksessa sellaista edustavat esimerkiksi matkailijoille myydyt julkaisut luostarista ja sen historiasta. Niistä voidaan poimia väitteitä ja käsityksiä, jotka ovat toiston myötä vakiintuneet muodostamaan tietynlaisen kuvan Valamon varhaisvaiheista.

Mielikuvien pysyvyydestä kertoo se, että samat varhaishistoriaan liittyvät väitteet löytyvät niin 1800-luvun toisella puoliskolla julkaistuista Valamo-kirjoista kuin luostaria koskevasta 2000-luvun kirjallisuudestakin. Toistuvia teemoja ovat ajatus Valamosta yhtenä vanhimmista venäläisluostareista, legenda apostoli Andreaksen vierailusta saarella sekä perustajapyhimysten kreikkalainen alkuperä. Niin ikään kuvauksissa tois-

1. Tällä viitataan kreikkalaiseen Athoksen vuoreen ja niemimaahan, joilla sijaitsee itsehallinnollinen ortodoksiluostareiden keskittymä.

2. Ks. esim. Kati Parppei (2004) ‘Milloin Valamon luostari perustettiin?’ teoksessa J. Korpela (toim.) *Viipurin läänin historia II. Viipurin linnaläänin synty*. Jyväskylä: Gummerus, 193–195. N. Ohotina-Lind (1996) *Skazanie o Valaamskom monastyre*. Sankt Peterburg: “Glagol”, passim.

3. O. K. Fält (2002) ‘Introduction’. Teoksessa K. Alenius, O. K. Fält and S. Jalagin (toim.) *Looking at the other. Historical study of images in theory and practice*. Oulu: Oulu University Press, 7–14. O. K. Fält (1982) *Eksotismista realismiin. Perinteinen Japanin-kuva Suomessa 1930-luvun murroksessa*. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys, 10–11. K. Boulding (1959) *The Image*. New York: The University of Michigan Press, 6–16.

4. Fält (2002), 9–11. L. de Anna (1997) ‘Kuvatutkimuksen käyttö tekstianalyysissä’. Teoksessa E. Kuparinen (toim.) *Työkalut riviin. Näkökulmia yleisen historian tutkimusmenetelmiin*. Turku: Turun yliopisto, 216–217.

tuvat Valamon vaikea asema rajaseutuluostarina sekä siihen liittyvä tarina ruotsalaiskuningas Magnus Erikssonin haaksirikkoutumisesta luostariin. Valamon merkitys korostuu ajatuksessa ”Pohjoisesta Athoksesta”, samoin kuin listassa luostarissa kilvoitelleista pyhistä.⁵

Kuvanmuodostusprosesseja tutkimalla ei haeta lisätietoa itse kohteesta, vaan ne tuotaneen aikakauden ja yhteisön maailmankuvista, aatteista ja arvoista.⁶ Valamon historiallisen kuvan syntyprosessin voidaan nähdä kuvastavan muun muassa historiankirjoituksen nousua sekä sen yhteyttä kansallisromanttisiin aatteisiin ja valtionmuodostusprosesseihin.⁷ Lisäksi siihen ovat vaikuttaneet Valamon omat intressit, keskeimpänä luostarin statuksen vakiinnuttaminen ja parantaminen.

Uusi alku vailla historiaa

Yksi syy Valamoa koskevan lähdemateriaalin vähäisyyteen on ollut luostarin sijainti levottomalla rajaseudulla. Alue autioitui kokonaan sadaksi vuodeksi 1600-luvun alussa sodankäynnin vuoksi. Valamon perustivat uudestaan Kirillo-Belozerskijn luostarin asukkaat Laatokan alueen palauduttua Venäjän hallintaan 1700-luvun alussa. Perustamiselle oli saatu keisarillinen lupa, jonka takana saattoi olla otteen vahvistaminen uuden pääkaupungin lähellä olevilla raja-alueilla.⁸

5. Ks. esim. A. Bertash (2004) 'Valaam Stauropegiön Monastery of the Transfiguration of the Saviour'. Teoksessa S. Kompanijčenko (toim.) *Valaamskij monastyr 15 let vozroždenija. Fotoalbum. Valaamskogo monastyrja*. Sankt Peterburg, 7–12; 296.

6. H. Sihvo (2003) *Karjalan kuva. Karelianismin taustaa ja vaihteita autonomian aikana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 17. Fält (1982), 10–11.

7. S. Plokhij (2008) *Ukraine and Russia. Representations of the Past*. Toronto: University of Toronto Press, 283. M. Isoaho (2006) *The Image of Aleksandr Nevskij in Medieval Russia – Warrior and Saint*. Leiden: Brill, 10–11. B. Anderson (1991) *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalities*. London: Verso, 5–7. M. Hechter (2001): *Containing Nationalism*. New York: Oxford University Press. New York, 24; 62.

8. Jerodiakon Onufrij (Mahanov) (2005) *Pričal molitv uedinennyb. Valaamskij monastyr i ego nebesnye pokroviteli prepodobnyje Sergij i German*. Sankt Peterburg: Izdatelstvo Carskoe Delo, 32–36. Spiridonov, A. M. & Jarovoj, O. A. (1991) *Valaam: ot apostola Andreja do*

Venäläisluostarit olivat 1700-luvulla ahtaalla, eikä Valamon alkutaival ollut helppo. Luostarissa ei edes voitu vedota vankkaan perustajakulttiin, koska sen alkuperäisinä perustajina pidetyistä Sergeistä ja Hermanista ei tiedetty juuri muuta kuin heidän oletetun hautansa sijainti.⁹ Perustajakulttia alettiin toden teolla elvyttää vasta igumeni Efremin aikana (1749–82), kun luostarin olemassaolo oli saatu turvattua. Sergeille ja Hermanille pyhitettiin alttari uuteen kirkkoon, oletetulle hautapaikalle rakennettiin sarkofagi ja lähisaarella sijaitsevaa luolaa alettiin esitellä perustajien asuinpaikkana.¹⁰

Pyhän Synodin¹¹ pyytäessä vuonna 1781 tietoa luostareiden perustamisvaiheista Efremin lähetti kuitenkin vain lyhyen kuvauksen 1700-luvun tapahtumista.¹² Se, ettei hän maininnut lainkaan perustajapyhiä tai luostarin varhaisempaa historiaa, kertonee sekä lähteiden puuttumisesta että Valamon johdon keskittymisestä konkreettisempiin asioihin.

Efremin seuraajan, igumeni Nazarin (1782–1801) aikana luostarin tilanne oli jo vakaampi. Nazari kiinnittikin edeltäjänsä enemmän huomiota perustajakultin ja Valamon statuksen vahvistamiseen. Vuonna 1789 uuden kirkon alaosa pyhitettiin Sergeille ja Hermanille, perustajille kirjoitettiin jumalanpalvelusteksti ja ihmeitä alettiin luetteloida.¹³

Valamon vahvistuminen sai vankkaa tukea kirkon johtavista piireistä. Nazarin oli nimittänyt tehtävänsä Pietarin ja Novgoro-

igumena Innokentija. Moskva: "Prometej" 1991, 56–57. J. H. Billington (1970) *The Icon and the Axe. An Interpretive History of Russian Culture*. New York: Vintage Books, 185.

9. Onufrij (2005), 32–36. Spiridonov & Jarovoj (1991), 72.

10. J. J. Mordvinov (1888) *Zapiski kapitana Jakova Jakovleviča Mordvinova. Pod redakcieju i s primečanijami Vladimira Mordvinova. Č. 1*. Sankt Peterburg, 44–45. Spiridonov & Jarovoj (1991), 76. 1800-luvulla kyseinen luola alettiin liittää Aleksanteri Syvärläisen hahmoon.

11. Ortodoksisen kirkon korkein päättävä hallintoelin.

12. Centralnyj Gosudarstvennyj Istoričeskij Arhiv St. Peterburga (jatkoksa lyh. CGIA) f. 19, op. 1, 11163, l. 15.

13. Onufrij (2005), 69–70; 612. *Kanon molebnyj po Presvjatoj Bogorodice i prepodobnym Sergiju i Hermanu, Valaamskij čudotvorcam*. 1789. Uuden Valamon luostarin arkisto, Heinävesi (jatkoksa lyh. UVLA).

din metropoliitta Gavriil, oppinut ja vaikutusvaltainen luostareiden puolestapuhuja, jonka erityishuomion kohteita olivat Valamo ja Pietarissa sijaitseva Aleksanteri Nevskin luostari.¹⁴ Gavriil organisoii niin ikään Alaskan lähetystyötä värväten siihen valamolaisia munkkeja.¹⁵ Metropoliitta listasi myös pyhiä – kuten Aleksanteri Syväriläisen ja Savvatij Solovetskilaisen – joiden elämäkerrat kertoivat näiden kilvoitelleen Valamossa.¹⁶

Valamoa tuki lisäksi yleinen asketismin nousu, jota metropoliitta Gavriil edisti kääntämällä kreikkalaisen *Philokalia*-kokoelman venäjäksi käyttäen apuna Valamon munkkeja.¹⁷ 1800-luvulla vakiintunut käsitys Sergejstä ja Hermanista lähetystyöhön tulleina kreikkalaismunkkeina näyttääkin juontavan juurensa näihin vuosisadan vaihteen kreikkalaisvaikutteisiin; se ilmestyi Valamoa koskeviin teksteihin vasta 1800-luvun alussa.

Samaan aikaan orastavien kansallisromanttisten aatteiden kantautuminen Venäjälle herätti kiinnostuksen kieltä sekä ”kansan” ja ”kansakunnan” määrittelyä kohtaan. Vallanpitäjät ja tiedepiirit innostuivat kansallisten historioiden kirjoittamisesta, mikä johti vanhojen tekstien etsimiseen luostarien ja kirkkojen uumenista.¹⁸ Kirkkohistorioita alettiin niin ikään koota.¹⁹

14. Zdravomyslov, K. Ja (1897): *Ierarbi Novgorodskoj eparhii ot drevnejših vremen do nastojašago vremen. Kratkie biografičeskie očerki*. Novgorod, 108–111.

15. Onufrij (2005), 93–94. Spiridonov and Jarovoj (1991), 84–86. *Slovar Istoričeskij o byuših v Rossii pisa-teljah Dubovnago čina, Grekorossijskija cerkvi* (1818). Čast I. Sanktpeterburg, 77–81.

16. Onufrij (2005), 65–66. Kirjoittajan lainaaman kirjeen alkuperäiskappale ei ole tiedossa, vaan siihen viitataan teoksessa *Valaamskij monastyr* (1864).

17. D. Pospelovskij (1998) *The Orthodox Church in the History of Russia*. New York: St. Vladimir Seminary Press, 128. N. N. Lisovoj (2002) *Vosemnadcatyj vek v istorii ruskogo monašestva. Monašestvo i monastyr i v Rossii XI–XX veka. Istoričeskie očerki*. Moskva: ”Nauka”, 208–212. Ismo Pellikka (1994) ’Athos – Venäjä – Valamo. Luostariperinteen välittyminen ja muut yhteydet 1800-luvulla’ Teoksessa S. Hirvonen, H. Kilpeläinen & L. Mäkelä (toim.) *Te menitte asumaan meren saareen: tutkimuksia Valamon luostarista*. Heinävesi: Valamon luostarin kirjasto.

18. V. Tolz (2001) *Russia. Inventing the Nation*. London: Arnold, 46–47; 155–161. M. Raeff (1994) *At the Origins of a Russian National Consciousness. Political Ideas & Institutes in Imperial Russia*. Boulder: Westview Press, 69–70. E. C. Thaden (1994) *Conservative Nationalism in Nineteenth Century Russia*. Seattle: University

Historiainnostuksen myötä löydetty tekstit tarjosivat aineksia myös Valamon historian kirjoittamiselle, vaikka tiedot olivatkin useimmiten lähdekriittisesti hataralla pohjalla. Avraam Rostovilaisen elämäkerran 1700-luvun versiot osoittautuivat erityisen arvokkaiksi: niihin tehtyjen lisäysten voitiin tulkita tarkoittavan, että Valamo olisi perustettu jo 900-luvulla.²⁰ Väitteen symbolista painoarvoa lisäsi ajatus luostarin perustamisesta samoihin aikoihin Venäjän myyttisen kristillistämisen kanssa, ja se liitettiin Valamon luostarisääntöön jo vuonna 1784.²¹ Ajatus ”Venäjän vanhimma luostarista” löysi tiensä myös luostarin ensimmäisiin historiikkiluonnoksiin,²² ja Innokentij perusteli sillä vetoomuksensa perustajapyhiin aseman virallistamiseksi vuonna 1819.²³ Väitettä toistettiin 1800-luvun kuluessa joko faktana tai yhtenä vaihtoehtona perustamisen ajankohdalle.²⁴ Avraam Rostovilainen liitettiin listaan Valamossa kilvoitelleista pyhistä, samoin kuin luostarinperustaja Gleb Ust-Šehonskij,

of Washington Press, 65–75. H. Rogger (1960) *National Consciousness in Eighteenth Century Russia*. Cambridge: Harvard University Press, esim. 166–167; 277.

19. A. P. Dobroklonskij (1999) *Rukovodstvo po istorii Russkoj Cerkvi*. Moskva, 617–618.

20. Ks. esim. T. V. Bulanina (1989) ’Žitie Avraamija Rostovskogo’. Teoksessa *Slovar knižnikov i knižnosti drevnej Rusi*. Vyp. 2: *Vtoraja polovina XIV–XVI v. L–Ja*. Leningrad: ”Nauka”, 237–238. G. Lenhoff (1997) ”’Vsjä svjatyja pomjanuvše...’ Strategies of Biographical Reconstruction in Muscovite Saints’ Lives”. *Specimina Philologiae Slavicae*. Supplementband 56. München: Verlag Otto Sagner, 170. H. Kirkinen (1963) *Karjala idän kulttuuripiirissä*. Rauma: Suomen historiallinen seura, 115–118.

21. UVLA Val. XII. 416, 102. *Ustav obšežitelnyj Valaamskago monastyrja* (paperi vuodelta 1799). Teksti on kopio vuonna 1784 kirjoitetusta luostarisäännöstä (ks. Onufrij 2005, 598–599). A. D. Smith (1991) *National Identity*. Reno: University of Nevada Press, 13–14; 22; 27–28. Hastings (2006), 189; 192–196.

22. Ks. esim. Rossijskaja gosudarstvennaja biblioteka (RGB) f. 96, sobr. Durova, 17. *Istoriograf Valaamskago monastyrja, ili rosyckanie o ego drevnosti i pokazanie nastojašago ego položenija* (1811), l. 3.

23. Rossijskij Gosudarstvennij Istoričeskij Arhiv (jatkossa lyh. RGIA) f. 797, op. 2, 7804, l. 11 (10.1.1819).

24. Ks. esim. Platon, mitropolit moskovskij (1805) *Kratkaja cerkovnaja istorija. T. 1*. Moskva. A. Ramšin (1852) *Polnoe sobranie istoričeskib svedenij o vseh byuših v drevnosti i nyne susestvujusih monastyrjab i primečatelnyh cerkvah Rossij*. Moskva, 472. *Putešestvie na Valaam, vo svjatuju obitel, i podrobnoe obozrenie vseh ego dostoprimečatelnosti* (1896). S.-Peterburg, 14.

jonka oletettu yhteys Valamoon löytyi niin ikään 1600-luvun teksteistä.²⁵

Vuonna 1792 Pyhä Synodi pyysi jälleen pappeja ja luostarien johtajia toimittamaan sille kansallisesti merkittävät historialliset lähteet. Nazari lähetti vastaukseksi 1500-luvun version 1400-luvun novgorodilaistekstistä, joka kertoo ruotsalaisen kuninkaan Magnus Erikssonin haaksirikkoutuneen sotaretkellään erään luostarin rantaan, kääntyneen ortodoksiksi ja kuolleen munkkina. Saatekirjeessään igumeni kertoi ”paikallisesta traditiosta”, jonka mukaan luostari olisi ollut Valamo.²⁶

Yhteys Valamon ja rajaseutukysymyksiä heijastelleen novgorodilaistekstin välillä näyttää olleen puhtaasti 1700-luvun lopun tuote. Magnus Erikssonin legenda ja sitä tukemaan kaiverrettu kuninkaan ”hautakivi” sulautuivat kuitenkin tiiviisti Valamon populaarihistorialliseen kuvaan. Ortodoksisen kirkon moraalista ylemmyyttä korostanut teksti sopi siihen hyvin, minkä lisäksi tarina oli draamaattinen ja mieleenpainuva. Siitä tuli osa Valamon omia traditioita, joita myös metropoliitta Gavriil oli peräänkuuluttanut.²⁷

Kiehtova anekdootti kiinnitti luostarissa kävijöiden huomion. Jo vuonna 1792 sen mainitsi tiedemies N. J. Ozereckovsij,²⁸ ja 1800-luvun alkupuolella legenda toistivat Elias Lönnrot ja matkakirjailija A. N. Muravev.²⁹ Kansalliseen historiankirjoitukseen Va-

25. Amvrosij (1811) *Istorija rossijskoj ierarhii*. Moskva, 586. 'Povest ob Ust-Šehonskom Troickom monastyre' (2005) Teoksessa G. M. Prohorov (toim.) *Svjatye podvižniki i obiteli Russkogo Severa*. Sankt Peterburg: Izdatelstvo Olega Abyško, 319. Kirkinen 1963, 129–130.

26. CGIA f. 19, op. 1, 15323, l. 28. *Novgorodskaja IV letopis (g. 6854–6855)*. Kokoelmassa *Polnoe Sobranie Russkih Letopisec. Tom 4, Čast I* (2000). Moskva: Jazyki Russkoj Kultury, 276–282. M. D. Kagan (1989) 'Rukopisanie Magnusa, korolja Svejskogo'. *Slovar knižnikov i knižnosti drevnej Rusi XIV- vtoraja polovina XVI v. 2. L-Ja*. Leningrad: "Nauka", 313–314. A. Nakadza-va (2003) *Rukopisanie Magnusa. Issledovanie i teksty*. S.-Peterburg: "Dmitrij Buganin".

27. Spiridonov & Jarovoj (1991), 84.

28. N. J. Ozereckovsij (1989) *Putešestvie po ozeram Ladožkomu i Onežkomu*. Petrozavodsk: Karelija, 62.

29. E. Lönnrot (2002) *Vandrareren. Reseberättelse från Karelen 1828–1842*. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland, 118–119. A. N. Muravev (1840) *Putešestvie ko svjatym mestam russkim*. Sanktpeterburg, 141

lamon ja Magnuksen legendan kuvitteellinen yhteys päättyi, kun historioitsija N. M. Karamzin mainitsi asiasta päätteksensä alaviitteessä.³⁰ Valamon populaarihistoriallisissa kuvauksissa tarinaa on kerrattu 1800-luvulta nykypäivään saakka.

Väärennöksiä ja suhteita vallanpitäjiin

Valamon statuksen kannalta tärkeää aikaa olivat 1800-luvun ensimmäiset vuosikymmenet, jolloin luostarin johtajana toimi igumeni Innokentij (1801–23). Ajan uskonnolliset aatteet korostivat mystiikkaa ja lisäsivät yleistä kiinnostusta luostareihin, vaikka osin kilpailivatkin kirkon virallisen linjan kanssa.³¹ Kansallisromanttisten ideoiden myötä kasvoi into historiankirjoitusta kohtaan.³²

Ajan henkeä kuvaa hyvin tapaus, jolla oli kauaskantoiset seuraukset. Pietarilainen amatöörihistorioitsija ja keräilijä Aleksandr Sulakadzev (1771–1830) kirjoitti vuonna 1818 Valamon historiasta koosteen, jossa hän viittasi itse keksimiinsä keskiaikaisiin lähteisiin.³³ Sulakadzev oli jo aiemmin harastanut tekstien väärentämistä, joka ei ollut mitenkään poikkeuksellista toimintaa vuosisadan vaihteen Venäjällä siinä missä muualla Euroopassakaan.³⁴

30. N. M. Karamzin (1988) *Istorija gosudarstva rossijskaga*. Moskva: Kniga, 138–139.

31. Raeff (1994), 67–68. Billington (1970), 200–202; 245; 253–254. Pospelovskij (1998), 134–137.

32. Raeff (1994), 18. Billington (1970), 270–271; 299; 303. Plokhy (2008), 49. Hastings (2006), 185–198.

33. *Opyt drevnej i novoj letopsi Valaamskogo monastyrja* (käsikirjoitus). UVLA XII: 360, 360a, 360b.

34. Plokhy (2008), 49–50. M. N. Speranskij (1956) 'Russkie poddelki rukopisej v načale XIX veka (Bardin i Sulakadzev)'. *Problemy istočnikovedenija*. Moskva: Akademija Nauka SSSR, 73. I. P. Smirnov (1979) 'O poddelkah A. I. Sulakadzevym drevnerusskih pamjatnikov (mesto mistifikacij v istorii kultury)'. *Trudy ot-dela drevnerusskoj literatury XXXIV*. Leningrad: "Nauka", 201.

Ruotsalaiskuningas Magnus Erikssonin kuvitteellinen bauta on kunnostettu uusien matkailijoiden ihmeteltäväksi. Paikallisen tarinan mukaan 1300-luvulla elänyt kuningas kuoli Valamossa skeemamunkki Grigorina – pohjoismaiset kronikkalähteet kertovat Magnuksen kuolleen vuonna 1374 haaksirikossa Norjan rannikolla. Näkyvillä on myös osa vanhaa laattaa, jossa oli legendasta kertova runo. Kuva: Anu Aaltonen.

Mystiikasta ja ”harvinaisuuksista” kiinnostunut Sulakadzev oli aito aikansa lapsi, jonka väärennösten taustalla lienee ollut sekä kansallisromanttinen into että maineen nälkä.³⁵ Hän oli viehtynyt aikakauden teorioihin slaavien varhaisesta kulttuurista ja sijoitti Valamoonkin muinaisen slaavivaltakunnan, jonne itse apostoli Andreaxen kerrottiin tuoneen kristinuskon siemenen.³⁶ Sergejille ja Hermanille hahmoteltu kreikkalaistausta sai rinnalleen venäläisyyttä korostaneen vaihtoehdon, jossa perustajat – tai toinen heistä – olisivat olleet slaaveja. Molempia versioita toistettiin 1800-luvun historiakuvauksissa.

Sulakadzevin toimet epäilyttivät jo aikalaisia, eikä Valamo-käsikirjoitusta juuri no-teerattu tutkijoiden piirissä.³⁷ Keksityt tiedot sekoittuivat kuitenkin muuhun luostarin menneisyyttä koskevaan aineistoon. Ne levisivät populaarihistoriallisiin kuvauksiin ja jopa tietosanakirjoihin sekä Venäjällä että ulkomailla, ja niihin viitataan edelleen usein luostarin ”omana traditiona”.³⁸

Toinen käännekohta oli keisari Aleksanteri I:n vierailu Valamossa vuoden 1819 elokuussa. Tuolloin igumeni pääsi vetoamaan keisariin Sergejn ja Hermanin aseman virallistamiseksi. Loppuvuodesta Valamon oletetut perustajat liitettiin kansalliseen pyhimyskalenteriin.³⁹ Muita vierailun seurauksia olivat luostarin korottaminen ensimmäiseen luokkaan vuonna 1822 sekä Valamon kaupunkitalon perustaminen Pietariin.⁴⁰ Keisarilliset vierailut jatkuivat 1800-luvulla pönkittäen luostarin asemaa ja tarjoten keisariperheille hurskaan näyttämön, jolla tuoda esiin kirkon ja maallisen vallan suhdetta.

Kuva vakiintuu julkaisutoiminnan myötä

Valamo nousi kukoistukseensa igumeni Damaskinin (1839–81) aikana. Menestystä edesauttoi muun muassa höyrylaivaliikenteen aloittaminen Pietarista Valamoon. Voidaan puhua itseään ruokkineesta suosion kierteestä, jossa kasvava munkki- ja kävijämäärä toi luostarille niin mainetta kuin lahjoituksiakin. Damaskinin aikana toteutettiin muun muassa mittavia rakennushankkeita.

Muiden toimiansa ohella Damaskin etsi tuloksetta Valamon historiaan liittyvää lisäaineistoa kysellen sitä muun muassa muista luostareista. Erityisesti häntä kiinnosti Sergejn ja Hermanin alkuperäinen elämäkertateksti.⁴¹ Igumeni oli niin ikään yhteydessä historioitsija S. V. Soloveviin, joka oli luvannut etsiä lähteitä ruotsalaisista arkistoista. Tämäkin tie osoittautui umpikujaksi.⁴²

Paineita tuli myös virallisilta tahoilta. Vuonna 1847 Pyhän Synodin alainen Pietarin hengellinen konsistori vetosi jälleen luostareihin ja kirkkoihin, että nämä lähettäisivät tietoja varhaisvaiheistaan vasta perustetun maantieteellisen seuran tarpeisiin. Damaskinin lähettämän selvityksen lähteenä oli käytetty muun muassa Sulakadzevin käsikirjoitusta.⁴³ Vuonna 1852 konsistori pyysi ja sai tietoja luostarista kirkkohistoriallisiin tarkoituksiin.⁴⁴

35. Smirnov (1979), 201. V. P. Kozlov (1996) *Tajny falsifikacii. Analiz poddelok istoričeskib istočnikov XVIII–XIX vekov*. Moskva: Aspekt Press, 156–158; 163–164.

36. *Opyt drevnej i novoj letopisi Valaamskogo monastyrja*, 8; 13. Andreaxen legenda on interpolaatio ”Nestorin kronikkana” tunnetusta 1000-luvun tekstistä (varhaisin säilynyt versio vuodelta 1377). Vierailu löytyy myös 1550–1570-luvuille ajoitetusta ”Kertomuksesta Valamon luostarista”. ’Lavrentievskaja letopis’ (1846). *Polnoe sobranie russkib letopisei, tom I*. Sankt Peterburg. 3–4. ’Skazanie o Valaamskom monastyre’ Oho-tina-Lind (1996), 160–161. N. V. Ponirko & A. M. Panchenko (1987) ’Apokrifi o Andree Pervozvannom’, *Slovar knižnikov i knižnosti drevnej Rusi. Vyp. 1: XI–per-vaja polovina XIV v.* Leningrad: ”Nauka”, 53.

37. Speranskij (1956), 45; 66–67. Smirnov (1979), 212.

38. Ks. esim. *Enciklopedičeskij slovar. Tom 9. Reprint-noe vosproizvedenie izdanija F. A. Brokrauz- I. A. Efron 1890 g.* (1990) ”Terra”, 395–396. *Kirkkovuoden pybät. Osa II* (1980). Joensuu: Pohjois-Karjalan Kirjapaino Oy, 933. N. V. Krivcov (2006): *Kiži i Valaam*. Moskva: ”Veče”, 103.

39. *Gosudar Imperator Aleksandr I na Valaam, v av-guste 1819 goda* (1858) Carskoe Selo, 17. Onufrij (2005), 612.

40. UVLA Ea: 1, d. Ukazy 1822–1824. CGIA f. 19, op. 17, 651; 856, l. 4.

41. UVLA Ea: 8, N:o 48, 1848; Ea: 33 N:o 15, 1859. N. P. Pajalin (1915) *Materialy dlja sostavlenija istorij Valaamskago monastyrja*. Vyborg: 1915, 16–17. Onufrij (2005), 600–601.

42. UVLA Db:2/96; Db:3/72. Kirjeet Damaskinilta S. V. Solovev’ille 20.12.1861 ja 5.7.1862.

43. UVLA Ea: 10, d. 45 (1846–1847), 1–2; 5–20.

44. UVLA Aa:16. Saapuneiden kirjeiden luettelo 19.4.1852.

Kirjoja painettiin 1800-luvun mittaan yhä enemmän, mikä toi ne laajemman lukijakunnan saataville.⁴⁵ Esimerkiksi Konevitsan ja Solovetskin luostareita käsitteleviä julkaisuja oli ilmestynyt jo vuosisadan ensimmäisinä vuosikymmeninä.⁴⁶ Valamoa oli käsitelty lähinnä matkakertomuksissa, joista vuonna 1852 painettu *Ostrov Valaam i tamošnij monastyr* (Valamon saari ja sikäläinen luostari) kiinnosti Damaskinia siinä määrin, että hän osti oikeudet sen painattamiseen.⁴⁷ Valinta oli kiintoisa: kirjan historiaosiossa viitattiin edellä mainittuihin Sulakadzevin keksimiin lähteisiin, joiden todellisesta luonteesta igumeni sai tietää jo vuonna 1850 kielitieteilijä A. H. Vostokovin kautta.⁴⁸

Vuonna 1861 luostari sai luvan myydä Pyhän Synodin kirjapainossa painettuja kirjoja.⁴⁹ Oma julkaisutoiminta alkoi kaksi vuotta myöhemmin, ja vuonna 1864 ilmestyi teos *Valaamskij monastyr* (Valamon luostari).⁵⁰ Kirjan kirjoitti luostareista kiinnostunut pietarilainen sensori N. V. Jelagin, joka päätyi tehtävään oltuaan kirjeenvaihdossa Damaskinin kanssa.⁵¹

Valaamskij monastyr kertoi värikkäästi Valamon maantieteestä, historiasta ja luostarielämästä. Mukana oli myös hengellisiä tekstejä. Historiaosassa Sulakadzevin väärennökset olivat näkyvällä sijalla.⁵² Damaskin siis joko jätti Vostokovin varoitukset huomiotta tai päätti tietoisesti sallia väärennösviitaukset luostarin julkaisuissa. Vuonna 1875 ilmestyi kuitenkin *Valaamskoe slovo o Valaamskom monastyre. Istoričeskij očerk* (Valamolainen sana Valamon luostarista. Historiallinen näkökulma), jonka mainittiin olevan valamolaisen munkin kirjoittama ja igumenin hyväksymä.⁵³ Siitä ei Sulakadzevin kehitemiä löytynyt, ja näkökulma historiaan oli muutenkin varovainen. *Valaamskij monastyr* mainittiin tosin yhtenä lähteistä, ja siitä otettiin myöhemmin lukuisia uusia painoksia. Molempia kirjoja myös myytiin rinnakkain luostarissa ja pietarilaisissa kirjakaupoissa.⁵⁴

Julkaisutoiminnan myötä Valamon populaarihistoriallinen kuva sai lisäväriä vakiintuen kutakuinkin nykyisenkaltaiseksi. Esimerkiksi suosittu ajatus Valamosta pohjois-

ena tai venäläisenä Athoksena alkoi esiintyä kirjallisuudessa *Valaamskij monastyr* -teoksen myötä.⁵⁵ Jelagin saattoi saada idean Damaskinin kirjeestä, jossa tämä vertaa Valamoa Athokseen.⁵⁶

Vuosisadan toisella puoliskolla myös luostarin ”pyhimyspantheon” kasvoi. Suuri osa olemattomin tai huterin historiallisin perustein Valamoon liitetystä pyhistä oli Aunuksen alueen luostarinperustajia, mikä heijastelee Valamon intressejä alueella.⁵⁷ Luostari edisti ajatusta Karjalan pyhien verkostosta myös maalauttamalla aiheesta ikonin.⁵⁸

Valamon koettelemukset rajaseutuluostarina korostuivat historiakuvauksissa 1800-luvun loppua kohden. Katoliset ja luterilaiset länsinaapurit alettiin esittää raakoina hyökkääjinä, jotka halusivat levittää omaa

45. J. Brooks (1985) *When Russia Learned to Read. Literacy and Popular Culture 186–1917*. New Jersey: Princeton University Press, passim.

46. Vuonna 1813 ilmestyivät *Skazanie ob ikone Konevskoj božej i materi ja O žitti prepodobnogo Arsenija Konevskogo* (1813). CGIA, f. 19, op. 15, 749. *Letopisec Soloveckij na cetyre stoletija ot osnovanija Soloveckago monastyrja do nastojašago vremena* (1833) Moskva.

47. UVLA Aa: 16. Saapuneet kirjeet 31.12.1852.

48. A. H. Perepiska (1873) *Vostokova v povremennom porjadke*. Sankt Peterburg, 391. Kozlov (1996), 174.

49. UVLA Ea: 37, d. 8 (1861), 1.

50. Piispa Aleksii (1982) 'Valamo ja kirjallisuus' Teoksessa Lainio, E. & Kohonen, N. (toim.) *Valamo ja sen sanoma*. Valamo-seura ry. Helsinki: Yhteiskirjapaino Oy, 225–229. *Valaamskij monastyr. Opisanie Valaamskago monastyrja i podvižnikov ego* (1864). Sankt Peterburg.

51. UVLA Db:1/32; Db:1/75–76; Db:1/108; Db:2/39–40; Db: 5/16; Db: 5/60. Kirjeet Damaskinilta N. V. Jelaginille 12.12.1858–19.6.1864. *Enciklopedičeskij slovar. Tom 22. Reprintnoe vosproizvedenie izdanija F. A. Brokraudz- I. A. Efron 1890 g* (1991). ”Terra”, 595.

52. *Valaamskij monastyr* (1864), XI; 4–6. I. Ostroumov, (1897) *Svjatyni našego severa*. S.-Peterburg, 160.

53. *Valaamskoe slovo o Valaamskom monastyre* (1875). Sankt Peterburg: A. Tranšelja.

54. UVLA Ba: 1, IIs. (1859–1911).

55. *Valaamskij monastyr* (1864), II; XXIII; 187.

56. UVLA Db: 1/32, 4.11.1857.

57. N. A. Basova et. al. (1991) *Oloneckaja eparhija. Stranicy istorii*. Petrozavodsk, 79. I. Karvonen (2005) 'Kuka oli Joona Jaasjärveläinen?' *Ortodoksia* 50. Saarijärvi: Gummerus, 91–92; 102. Spiridon & Jarovoj (1991), 87–89.

58. Arkkipiispa Paavali (1982) *Rukous ikonin edessä*. Porvoo: WSOY, 144–145.

uskoaan viattomia säästelemättä.⁵⁹ Kuvauksissa saattoivat heijastua muun muassa hankaluudet, joita Valamolla oli luterilaisen suomalaishallinnon kanssa.⁶⁰

Tabula rasa – haasteesta mahdollisuudeksi

Valamon luostarin varhaisvaiheisiin liittyviä ja edelleen Valamo-kirjoituksissa toistuvia mielikuvia voidaan siis pitkälti pitää 1700- ja 1800-luvun tuotteina. Valamolle todella kirjoitettiin *historia*, mutta tuon historian voi sanoa kertovan enemmän syntyajankohdansa aatteista, arvoista ja tapahtumista kuin itse luostarin menneisyydestä. Valamon historiallisen kuvan syntyprosessin takaa löytyykin monitahoinen vyyhti konkreettisia ja ideologisia yhteyksiä, aatevirtauksia ja väkivallapolitiikkaa. Kuvan hahmottuminen kulki yhtä jalkaa luostarin statuksen paranemisen kanssa. Molemmat vahvistivat toisiaan: nouseva luostari tarvitsi vaikuttavan menneisyyden, jonka kuvaukset vakiintuessaan lisäsivät Valamon vetovoimaa.

Taustalla vaikuttivat luostarin hyvät suhteet hengellisiin ja maallisiin vallanpitäjiin; Valamon sijainti loi sille potentiaalin, jota haluttiin kehittää. Vahvana pohjavirtauksena kuvan kehityksessä näkyvät kansallisromanttiset ideat ja kansallisen historiankirjoituksen alkuvaiheet.

Voidaan myös todeta, että Valamo muutti ongelman mahdollisuudeksi. Tietojen vähäisyys tarjosi kankaan, johon voitiin luonnostella kuvia Valamon varhaishistoriasta monenlaista materiaalia hyödyntäen. Mielikuvien muodostumiseen ei tarvittu edes ”vankkoja faktoja”. Esimerkiksi ajatus Valamosta Venäjän vanhimpana luostarina kiehtoi ihmisiä ja voimisti luostarin myyttistä auraa, vaikka tutkijat pian väitteen kumosivatkin. Luovan suhtautumisen historiankirjoitukseen mahdollisesti osaltaan kristillinen traditio. Olivathan esimerkiksi pyhien ihme-teot uskon, eivät faktatiedon asia. Luostarin

tapauksessa korostuivat niin ikään historiallisten kuvausten kerronnallisuus ja opettavaisuus.⁶¹

Valamon historiakuva oli myös joustava ja salli erilaiset variaatiot. Hyvä esimerkki on perustajien alkuperä; kukin saattoi uskoa, mitä halusi. Luostarin johdon ristiriitainen suhtautuminen väärennöksiin saattoi niin ikään johtua halusta pitää vaihtoehdot avoimina. Sulakadzevin ideat olivat jo vakiintuneet populaareihin teksteihin, ja ne toivat kuvaan kaivattua lisäväriä. Toisaalta historian tutkimus oli tieteenalana vakiintumassa, mikä loi luostarille tarpeen tuottaa myös ”vakavammin otettavia” katsauksia.

Tieteellisyyteen pyrkivien ja populaarien historiakuvausten välinen raja oli kuitenkin 1800-luvulla häilyvä. Molemmat vaikuttivat mielikuvien syntyyn ja vakiintumiseen sellaisiksi, millaisina niitä tänäkin päivänä toistetaan. Ajatus Valamosta yhtenä vanhimmistä venäläisluostareista elää yhä, samoin kuin legenda apostoli Andreaksen vierailusta sekä spekulatiot perustajien alkuperästä. Yhtä lailla kerrataan Magnus Erikssonin tarinaa, Valamon vaikeuksia rajaseutuloustarina ja luostariin liitettyjen pyhien vaikuttavaa listaa. ■

59. Ks. esim. *Valaamskij monastyr* (1864), 17–19. *Valaamskoe slovo o Valaamskom monastyr* (1875), 10. *Skazanie o žizni i čudesab prepodobnyh Sergija i Hermana* (1896) S.-Peterburg, 18–19. *Putešestvie na Valaam* (1896) S.-Peterburg, 15.

60. H. Koukkunen (1969) 'Luostari- ja käännännäiskysymykset – 1870-luvun suomalais-venäläisten suhteiden eräs koetinkivi'. *Ortodoksia* 19. Helsinki 1969, 69–78. H. Kilpeläinen (2000) *Valamo – karjalaisten luostari? Luostarin ja yhteiskunnan interaktio maailmansotien välisenä aikana*. SKS. Helsinki: Hakapaino, 153–154.

61. H. White (1992): *The Content of the Form. Narrative Discourse and Historical Representation*. Baltimore: The John Hopkins University Press, 24–27. J. Mali (2003): *Mythistory. The Making of a Modern Historiography*. Chicago: The University of Chicago Press, 8–15; 23.